

folk/ed. Derg, 2020; 26(4):813-825
DOI: 10.22559/folklor.1341

Metinlerarasılık Bağlamında Kurt ile Kıyamete Kalmak Anlatısının Dönüşümü

Transformation of the Narrative of Doomsday with the Wolf
in the Context of Intertextuality

Gülcan Kızılözen*

Öz

Sözlü kültür ürünlerinin, yaratım ve aktarım bağlamında, daima dinamik bir yapıya sahip oldukları bilinmektedir. Özellikle anlatıya dayalı ürünler zamana ve üretilip aktarıldıkları coğrafyaya bağlı olarak yenilenmekte ve bu yolla var olmaktadır. Bununla birlikte bazı kültürel değişimler sonucunda unutulmaya yüz tutan anlatıların bir kısmı yapı ve işlev bakımından başkalaşıma uğrayarak sözlü kültürde yaşamaya devam edebilir. Bu duruma örnek olarak, incelememizde kıyamet konulu bir anlatının zamanla unutulmuş bir deyim olarak kalıplaşması, deyime dönüşen bu anlatının daha sonra anlam kötüleşmesine uğrayarak yergi amacıyla kullanılması ele alınmıştır. Kayseri, Yozgat, Azerbaycan ve İran'ın Halhal şehrinde farklı tarihlerde, farklı araştırmacılar tarafından derlenmek suretiyle yazıya geçirilmiş bu anlatımlar metinlerarası bağlamda incelenmiş, anlatımların zaman içinde gerek konu gerek işlev ve yapı bakımından değişikliğe uğrayarak beddua, alay amaçlı bir deyime dönüştüğü tespit edilmiştir. Türk köken mitleriyle bağlantılı olan, kıyamet gününde yalnızca yaşlı bir kadın ve kurdun hayatta kalacağı bildirildiği bu anlatımlar içerik ve söylem bakımından çözümlenmiştir. Zaman içerisinde, inanç bağlamında kurt ve kadının kutsallığı algısı kültür dünyamızdan uzaklaşmaya baş-

Geliş tarihi (Received): 01.06.2020- Kabul tarihi (Accepted): 19.08.2020

* Dr. Öğretim üyesi. İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Edebiyatı. gulgunculmezz@hotmail.com. ORCID 0000-0001-8266-6276

lamıştır. Bu nedenle sözlü kültürde yaşayan kurt ile kıyamete kalmak deyiminde bu iki motif tamamen olumsuz bir karaktere bürünmüştür. Ancak, anlam ve söylem bakımından gerçekleşen olumsuz durum, kurt ve kadına dair kıyamet söyleminin gelenekten silinip gitmesini engellemiştir. Bu bağlamda kurt ile kıyamete kalmak bir deyim olarak sözlü kültürümüzdeki yolculuğuna devam etmektedir.

Anahtar sözcükler: *kurt, kadın, kıyamet, deyim, metinlerarasılık*

Abstract

In the context of creation and transfer, oral culture products are known to always have a dynamic structure. In particular, narrative products are renewed depending on the time and the geography where they are produced and transferred, and they exist through this. However, some of the narratives that are forgotten as a result of some cultural changes may continue to live in oral culture by being transformed in terms of structure and function. This study, as an example, focuses on the expression of apocalyptic narrative as it is being withdrawn from use, and this narrative, which turns into an idiom, is used for the purpose of satirical by worsening the meaning. These narratives, which were written by different researchers on different dates from the anklet city of Kayseri, Yozgat, Azerbaijan, and Khalkhal (Iran), were examined in an intertextual context, and it was determined that the narrations changed in terms of subject, function and structure, and turned into an idiomatic expression. These narratives, which are associated with the myths from Turkish origin, where only an old woman and a wolf are going to survive on the day of resurrection, have been analyzed in terms of content and discourse. Over time, the sense of holiness of the wolf and the woman in the context of belief began to move away from our cultural world. For this reason, these two motifs take on a completely negative character in the phrase of staying in apocalypse with the wolf living in the oral culture. However, the negativity in terms of meaning and discourse prevented the apocalypse discourse about the wolf and the woman from disappearing from the tradition. In this context, the apocalypse with the wolf continues its journey in our oral culture as an idiom.

Keywords: *wolf, woman, doomsday, idiom, intertextuality*

Extended summary

This article focuses on an apocalyptic narrative linked to Turkish origin myths. The apocalyptic narrative with seven variants in our study is from Khalkhal (Iran), Kayseri, Yozgat and Azerbaijan. The narrative of Khalkhal, which is found in four identical texts, has been compiled by me. The Yozgat text was compiled by M. Öcal Oğuz and the Kayseri text by Harun Güngör. The Azerbaijani text was quoted by M. Öcal Oğuz from a website. In our article, doomsday narratives and the statement of doomsday with a wolf are examined in the context of intertextuality.

In the first part of the review, the seven variants of Kurt and the doomsday narrative were first compared in terms of their elements. Accordingly, the different and common motifs in the variants are shown in a table. Second, the discourse analysis of the narratives has

been done. As a result of this analysis, the relationship between the narratives and the oral narrative tradition was discussed. In the second part of the study, the use of the phrase “doomsday with a wolf” in today’s oral culture is analyzed.

During our fairy tale studies between 2006-2007, we became aware of a legend in Iran that is an explanation of the phrase “doomsday with a wolf”. We transferred this narrative, which we heard from Fatma Tesellizâde, into writing. In 2009, the study titled “A New Expression of the Eschatological Background of the Idiom of Doomsday with a Wolf and What It Makes Thinking” was the subject of this legend. I presented as a declaration at the International Turkic World Cultural Congress in Çeşme in 2010. Again in 2010, we went to Iran to do fieldwork for our doctoral thesis on legend. Here, after listening to and recording the legend from Fatma Tesellizade, we determined that the legend was known by three more different narrators and recorded these narratives. As a result, we analyzed the four narratives we have by explaining their motifs in the “End of the World (Doomsday)” section in our thesis that we completed in 2012. However, we determined the necessity to deal with the variants of these narratives written by different researchers and all the uses of the phrase wolf and doomsday in oral culture. For this reason, we have included texts found by other researchers in our review.

The first of the other narratives that we have included in this article is included in Harun Güngör’s article “Beliefs Related to Animals in the Village of Uzerlik”, which was published in the Gift of Prof. Dr. Dursun Yıldırım in 1998. The other two narratives in our study are included in the article “Eschatological Adventure of Cosmogonic Myth in the Witnessing of Kul Himmet and Oral Tradition” by M. Öcal Oğuz.

The texts we have examined are coded with the initials of the fields they belong to. The Kayseri narrative is coded with the letter K, the Yozgat narrative Y, the Azerbaijani narrative A and the Khalkhal narrative with the letter H. We can say that the legend of doomsday with the wolf has lost its place in the people’s world of thought over time, but lived in variants in places where oral tradition and old beliefs are strong. At this point, the narrative of the wolf, who is confronted with a process such as freezing and being forgotten, has turned into an expression that is used for curse purposes by changing the shell. It has been possible to categorize the spouse texts we have examined in three groups. First group; Kayseri, Yozgat and Azerbaijan, second group; The third group consists of the narratives numbered 1, 2 and 4 compiled from the anklet, and the third group consists of the narrative number 3 belonging to the Khalkhal. The Kayseri, Yozgat and Azerbaijan narratives in the first group reveal a definite conclusion or doomsday view. In the H1, H2 and H4 narratives in the second group, there is not a definite ending, but a cyclical process. The cyclical time seen in the narratives in the second group shows that these narratives are products of oral culture. The H3 narrative includes the motif of wrestling, but emphasizes the possibility that the wolf will defeat the woman and mentions a definite apocalypse. That is to say, a cyclical ending is perceived in this narrative; it can be said, however, that the narrator is inclined to a non-cyclical, definitive vision of doom. In this respect, H3 narration serves as a transition between the first and the second group.

Over time, the doomsday narrative, which came to the point of being frozen and forgotten due to the changes in the belief structures of the Turks and various social changes, was transformed in terms of subject and structure in accordance with the tradition and continued to live in oral culture with the word doomsday with the wolf.

Giriş

İnsanın dünya üzerindeki varlığını sorgulaması, nasıl yaratıldığı ve nasıl yok olacağı ile ilgili bilinmezliklerin peşine düşmesi evrensel ölçekte ele alınabilecek bir sorundur. Bu sorun insanlığın temel düşünsel sorunlarından biridir. Ancak, insanlığın bu temel düşünce sorunu her yerde bir ve benzer şekilde çözümlenmemiştir. Şöyle ki zaman içinde aynı dili konuşan ve aynı kültür dairesi içinde yaşayan insanların kendilerine özgü dünya görüşlerinin oluşmasıyla her bir kültür dairesi yaratılışın nasıl gerçekleşmiş olabileceği, köklerinin nereye dayandığı ve kıyamet gününde nelerle karşılaşabilecekleri ile ilgili kendilerine özgü cevaplar bulmuşlardır. Böylesi ciddi ve gizemli konulara karşılık verilen cevaplar gerçeğin ta kendisi olarak efsane ya da mit türünden anlatılarla kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Hiç kuşkusuz Türk kültüründe de bu tip anlatılar gelenek içerisinde yerini almıştır. Bu anlamda Türk köken mitleri yazılı kaynaklar aracılığıyla günümüze ulaşmıştır; ancak köken mitleriyle bağlantılı kıyamet tasavvurunun, yani kurt ve kadın motifleriyle örülmüş anlatıların daha eski tarihli yazılı kaynaklarda görülmediği bilinmektedir. Son dönemlerde yapılan saha araştırmalarında ise, Türk köken mitleriyle bağlantılı bir kıyamet anlatısının varlığı tespit edilmiştir.¹

Elimizde hem İran'ın Halhal ilinden tarafımızca derlenen, dört eş metin halindeki kıyamet anlatısı (Karini, 2012: 330-331) hem de Harun Güngör'ün Kayseri'den (Güngör, 1998: 62) ve Öcal Oğuz'un Yozgat'tan derlemek suretiyle yazıya geçirdikleri anlatılar ile Oğuz'un internetten alıntıladığı bir Azerbaycan anlatısı mevcuttur (Oğuz, 2009: 51-56). Ayrıca, bu anlatıyla bağlantılı olarak, Kayseri, Yozgat ve Halhal yörelerinde kullanılan *kurt ile kıyamete kalmak* deyiminin yer aldığı ilenme, alay etme amaçlı kullanımlar incelememizde yer almaktadır. Amacımız, kurtla kıyamete kalmak anlatısının elimizde bulunan eş metinlerini analiz etmek ve Türklerde kıyamet söyleminin sosyal değişmelere bağlı olarak hem konu hem de şekil ve yapı bakımından geçirdiği dönüşümü açıklığa kavuşturmaktır. Bu incelemede, yukarıda söz ettiğimiz, kıyamet konulu efsaneler ve bu efsanelerle eş zamanlı olarak yaşayan; ancak bambaşka bir söyleme dönüşmüş olan *kurt ile kıyamete kalmak* deyimine bağlı sözler metinlerarası bir yaklaşımla ele alınacaktır. Bu anlatılar ve kurt ile kıyamete kalmak deyiminin geçtiği kalıp söyleyişler birer halk bilgisi ürünü olmaları dolayısıyla gelenek içerisinde yaşayan ürünlerdir. Birer halk bilgisi ürünü olan bu anlatılar diğer halk bilgisi ürünleri gibi yaşayan birer kültür ögesidir. Bu bakımdan özellikle anlatıya dayalı türlerin canlı organizmalar gibi bir yaşama sahip olduklarını söylemek yerinde olacaktır. Başlangıçta belli anlatıcılar tarafından yaratılıp aktarılmış olan bu ürünlerin zaman içinde yaratıcıları unutulsa da o ürünler bir topluluğun geleneksel bir unsuru haline gelerek dolaşımına devam etmektedir. Bu anlatılar, hangi kültür içinde yaratılmışsa, o kültürün ortak ürünü olarak kuşaktan kuşağa

aktarılmakta hatta yazıya geçirilerek yazılı kültür ortamında yaşamaktadır. Yaşayan bir unsur olması dolayısıyla toplumun ya da yaratıldığı kültürün geçirmiş olduğu değişimlerle birlikte bu ürünler de bir değişim, dönüşüm geçirebilmektedir.

Sözlü kültürde var olan anlatı türlerinin yolculuğu çeşitli araştırmacılarca söylemlerarasılık ve bu ürünlerin yazıya aktarıldıktan sonraki biçimleri metinlerarasılık bağlamında değerlendirilmiştir. Kubilay Aktulum bu kavramları; “Sözlü ürünler konusunda bir alıcı ve verici arasında sözel bir alışveriş gerçekleştiğine göre sözcenin ana indirgenen ve belli bir süreyi kapsayan üretim süreci bir söylemlerarasılık (Fr. interdiscursivité); sözlü ürünler metinleştirildikleri anda ise söylemlerarasılık sürecinin bir sonucu olan metinlerarasılık (Fr. intertextualité) işlemeye başlar” (Aktulum, 2013: 21) şeklinde izah etmektedir. Bu bilgiden hareketle sözlü kültür ortamında yaratılıp aktarılan halk bilgisi ürünleri söylemlerarasılık, bu ürünlerin yazıya geçirildikten sonraki biçimleri ise metinlerarasılık bağlamında incelenip açıklanabilir. Söylemlerarasılık, halk bilimi araştırmaları özelinde, sözlü kültürde ortaya çıkan sözel aktarımların anlatıcı ve dinleyici bağlamında icra sürecine gönderme yapar. Aynı anlatı ya da kalıp sözler farklı anlatıcılar tarafından çeşitli değişikliklerle sunulabileceği gibi aynı anlatıcının farklı icralarında da bir değişim, dönüşüm yaşayabileceğini söyleyebiliriz. Metinlerarasılığa ise, bir anlatı metninin her bir aktarma sonucunda ortaya çıkan hali yeni bir metin olarak kabul edilmekte ve eş metin olarak adlandırılan bu metinler arasındaki ilişkiler irdelenmektedir. Ancak, kimi kez söylemlerarasılık ve metinlerarasılık eş anlamlı olarak kullanılmışlardır. Bunun nedeninin ise, her ikisinde de “bağlam” ve “dönüştürüm” gibi kavramların ortak olmasıdır (Aktulum, 2013: 28). Yani, her ikisinde de anlatının yaratım bağlamı ve her aktarmada dönüşen karakteri belirlenmeye çalışılmaktadır.

Bağlama göre yeniden üretilip aktarılan metinler, önceki metinlerden tümüyle bağımsız değildir. Bauman’ın “Metinlerarası ilişkiyle benim kastettiğim şey, bir metnin diğer metinlere ilişkisel yönelimidir” ifadesinde bunu net olarak görebiliriz. Ayrıca Bauman; “metin-selleştirme ayırıştırma etkili hale getirir. Ancak bu şekilde bir bağlamdan ayırıştırma işi bir başka bağlama yeniden yerleştirme işlemi içermek zorundadır ki bu, metnin dolaşımında olma potansiyelini, yeniden bir başka bağlamda konuşulmasını kabul etmektir. Bu durumda, metinlerin tekrar edilebilirliği metinlerarası ilişkinin üretiminin ve sağlamaştırılmasının en güçlü temelini oluşturur” (Bauman, 2008: 116) demek suretiyle yeniden aktarıma giren metinlerin birbirlerinden tamamen kopuk olmamakla birlikte bir ayırıştırma sürecine girerek sözlü gelenekte metinlerarası ilişkinin devamlılığını sağladığını belirtmektedir. Bu bağlamda kurtla kıyamete kalmak efsanesinin sözlü kaynaklardan derlenerek yazıya geçirilen eş metinleri ve daha sonra bu efsaneden bazı motifleri alıntılanarak ilenme amaçlı bir deyim dönüşen kurt ile kıyamete kalmak deyimini ayrıntılı bir değerlendirmeye ihtiyaç duymaktadır.

İnceleme

2006-2007 yılları arasında yürüttüğümüz masal çalışmalarımız sırasında, İran’da “kurtla kıyamete kalmak” deyiminin açıklaması mahiyetinde olan bir efsaneden haberdar olduk. Fatma Tesellizâde’den dinlediğimiz bu anlatıyı yazıya aktardık. Bu efsaneyi konu edinen “Kurtla kıyamete kalmak deyiminin eskatolojik arka planına dair yeni bir anlatma ve düşündürdükleri”

adlı incelememizi² 2010 yılında İzmir-Çeşme’de düzenlenen *II. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*’nda bildiri olarak sunduk (Gülmez, 2010). Yine 2010 yılında efsane konulu doktora tezimiz için saha çalışmaları yapmak üzere İran’a gittik. Burada efsaneyi Fatma Tesellizade’den tekrar dinleyip kaydettikten sonra, efsanenin üç farklı anlatıcı tarafından daha bilindiğini tespit edip bu anlatımları da kayıt altına aldık. Sonuç olarak, elimizde bulunan dört anlatmayı 2012 yılında tamamladığımız tezimizde yer alan “*Dünyanın Sonu (Kıyamet)*” bölümünde motiflerini açıklamak suretiyle inceledik (Karini, 2012: 152-159). Ancak bu anlatımların farklı araştırmacılarca yazıya geçirilen eş metinleri ve kurt ile kıyamete kalmak deyiminin sözlü kültürdeki tüm kullanımlarını birlikte ele almanın gerekliliğini tespit ettik. Bu nedenle incelememizde öteki araştırmacıların bulduğu metinlere de yer verdik.

Bu makalede yer verdiğimiz diğer anlatılardan ilki, Harun Güngör’ün 1998 yılında Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı’nda yayımlanmış olan “Üzerlik köyünde hayvanlarla ilgili inançlar” adlı makalesinde yer almaktadır. Güngör bu incelemede Kayseri’nin Sarioğlan ilçesine bağlı Üzerlik köyünde bilinen “Allah, Bozkurtun kıyamete kalasın.” bedduasının köylüler tarafından anlatılan efsane metnine yer vermiştir (Güngör, 1998: 62).

İncelememizde yer alan diğer iki anlatı ise, M. Öcal Oğuz’a ait “Kul Himmet ve sözlü gelenek tanıklığında kozmogonik mitin eskatolojik serüveni” adlı makalede yer almaktadır. Araştırmacı bu incelemede Kul Himmet adına kayıtlı bir şiirde “Boz kurt ile kıyamete/Kalan dünya değil misin” dizelerinden yola çıkarak Yozgat (saha çalışması) ve Azerbaycan (internet kaynaklı)’dan naklettiği iki anlatıyı, Türk yazılı ve sözlü kültüründe kozmogonik mitin eskatolojik mite kaynaklık edip etmediği sorgulaması üzerine inşa etmiştir. Yozgat’ta daha çok gelinlerin uzun ömür süren kayınvalidelerine ilenme amaçlı söyledikleri “Ölmedi gitti, kurtla kıyamete mi kalacak ne?” ifadesinin bulunduğunu belirtir (Oğuz, 2009: 51-56).

Bu bölümde inceleyeceğimiz metinler ait oldukları sahaların baş harfleriyle kodlanmıştır. Kayseri anlatısı K, Yozgat anlatısı Y, Azerbaycan anlatısı A ve Halhal anlatıları H harfi ile kodlanmıştır. Dört eş metin halinde bulunan Halhal anlatıları H1, H2, H3 ve H4 biçiminde gösterilmiştir.

1. Kurt ile kıyamete kalmak anlatısının eş metinleri ve bunların içerik ve söylem bakımından çözümlenmesi

K. “Kıyamet kopacağı zaman bir kocakarı, bir de Bozkurt kalacakmış, son olarak Bozkurt kocakarıyı da yiyecek ve ondan sonra Azrail Bozkurtun canını alacakmış.”

Y. “Bunca bina yapılırca ve zina artınca, kadınlar edep hayayı unutunca, sevgi saygı bitince, insanlar yoldan çıkıp ıslâh edilemez hâlde gelince aldığı emir üzerine İsrail Sûr düdüğünü üfleyecek. Binalar kâğıt gibi yırtılacak, yer yarılacak herkes yerin altına girecek. İnsanoğlunun izi yeryüzünden silinecek. Geriye sadece acuze bir karı kalacak ve onu da bir kurt yiyecek. İnsanoğlunun sonu böyle olacak.”

A. “Kıyamet günü Sûr’a üflendiğinde, yeryüzündeki bütün canlılar ölecek. Bütün dağlar yerle bir olacak. Ağaçlar köklerinden sökülüp savrulacak. Korkunç bir rüzgâr

âlemin altını üstüne getirecek. Bütün canlılar-cansızlar yok olurken, bir Boz kurt, ayakta kalmak için direnecek. O korkunç rüzgârda, önce tüyleri dökülecek, sonra derisi soyulacak, etleri lime lime kopacak bedeninden. Acı çekecek, susacak... Ama son ana kadar ayakta kalacak.”

H.1. “Allah’ın yarattığı herkes ölür. Bu (kadın) tek kalır. O yüzden ona derler ki niye ölmedi? Gün gelir herkes öldükten sonra bu yaşlı kadın ve kurt güreşirler. Eğer yaşlı kadın kurdu yıkarsa, yine dünya var olacak, herkes dirilecek. Yok, kurt kadını yıkarsa hiçbir şey kalmayacak.”

H.2. “Mesela filan kişinin, filan ağanın yaşında burada ağaç yoktur. Mesela yüz on yıl ömür sürer. Filanca kişi kurt ile kıyamete kalacak; ölüm yoktur ona. Biz de öyle iştittik ki o kurt kadını yıksa, dünyada hiç kimse kalmayacak. Ben böyle iştittim. Yaşlı kadın kurdu yıksa, yine bu millet aynı yerinde olacak. Yine yaşam olacak.”

H.3. “Eskiler bu sözleri derler ki herkes kırılacak, ölecek. Sonunda bir kurt kalacak, bir de kocakarı. Onlar da tutuşacaklar, güreşecekler. Hangisi ötekini yıkarsa... Yani kurt kocakarıyı yıksa, onu yiyecek. Ondan sonra mahşer olacak, toprak dökülecek, dağlar uçacak, yer dümdüz olacak, her yer sularla dolacak.”

H.4. “Derler ki sonunda herkes ölecek; bir kurt ile bir kocakarı kalacak. Sonunda onlar güreşecekler. Kocakarı mı kurda galip gelecek, kurt mu kocakarıya onu bilemem. Onu da böyle derler.”

Yukarıda kodlayarak verdiğimiz kıyamet konulu efsanelerde, Azerbaycan anlatısı hariç, değişmeyen iki unsur yer almaktadır. Bunlardan biri kurt, diğeri ise yaşlı kadındır. Kurt ve kadın motifi Türklerin köken anlatmalarında da yer almaktadır. Bu bakımdan köken ve kıyamet anlatılarında tekrarlanan bu motifler, Türklerin yaşam ve ölüm felsefelerinin bütüncül bir kimliğe sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, zaman içinde sosyal çevrede yaşanan değişimlerle yaratılış ve kıyamete ilişkin dünya görüşü bir dönüşüm geçirmiş ve bu dönüşüm sözlü kültüre yansımıştır. Türkler İslam dinini benimsedikten sonra İslam kültüründeki kıyamet anlayışını içselleştirmişlerdir. Daha eski dönemlerden kalmış olduğunu düşündüğümüz kurtla kıyamete kalmak anlayışı ise, ya unutulmuş ya da ana motifleri yerinde durmakla birlikte söylem bakımından İslami bir kimliğe bürünmüştür. Bir sonraki aşamada ise, deyimleşerek ilenme amaçlı bir söze dönüşmüş, hem konu hem de şekil ve yapı bakımından başkalaşmıştır. Elimizde bu değişim ve dönüşümün ne zaman gerçekleştiğiyle ilgili bir veri bulunmamaktadır. Çalışmamızda yer verdiğimiz anlatmalar ise, 21. yüzyılda az sayıda sözlü kaynaktan elde edilerek yazıya geçirilmiş metinlerdir. Dolayısıyla bu incelemede artzamanlı bir analiz yapmak mümkün olmayacaktır. Biz bu incelemede elimizdeki eş metinleri farklılık ve benzerlikleri bakımından karşılaştırıp bu anlatmaların nasıl farklı bir söyleme evrildiklerini tartışacağız.

Türkiye ve İran’daki sözlü kaynaklardan derlenen altı, Azerbaycan’da anlatıldığı belirtilen ve elektronik kaynaktan elde edilen bir anlatma olmak üzere, kıyamet konulu yedi eş metni, içinde barındırdığı unsurlar ve söylem tarzı bakımından şöyle karşılaştırmak mümkündür.

A. Anlatıların içerisinde yer alan unsurlar bakımından karşılaştırılması:

1. Anlatılarda, Azerbaycan anlatısı hariç, kurt ve yaşlı kadın motifi yer alır. Azerbaycan anlatmasında yalnızca kurt yer almaktadır.
2. K. ve Y. anlatılarında kıyamet gününde kurdun yaşlı kadını yiyeceği anlatılmaktadır.
3. A. anlatısında kıyamet koştuktan sonra yalnızca bir kurdun hayatta kalacağı, esen kuvvetli rüzgârla önce tüylerinin döküleceği, sonra etlerinin lime lime dağılacağı; ancak kurdun son ana kadar direneceği belirtilmektedir.
4. H1, H2, H3. ve H4. anlatmalarında diğerlerinden farklı olarak kıyamette yaşlı kadın ve kurdun gürleşeceği söylenir. Bu gürleşin sonunda kurdun galip gelmesi halinde her şeyin yok olacağı, kadının galip gelmesi durumunda ise, dünyada hayatın devam edeceği belirtilmektedir.
5. K., Y., A., H1. ve H3. anlatmalarında İslamî motifler (Allah, Azrail, Sûr, çeşitli kıyamet alametleri gibi) yer almaktadır.
6. H1, H2. ve H4. anlatmalarında kadının kurdu yenmesi olasılığından hareketle yeniden yaratılış motifi yer almaktadır.
7. H3. anlatısında, öteki anlatılardan farklı olarak, kıyametin kopması durumunda dünyanın sularla kaplanacağı belirtilmektedir.

Anlatılarda yer alan unsurlar	Eş metinler						
	Kayseri	Yozgat	Azerbaycan	Halhal 1	Halhal 2	Halhal 3	Halhal 4
Yaşlı kadın	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓
Kurt	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kıyamet alametleri	✓	✓	✓	✗	✗	✓	✗
Gürleş	✗	✗	✗	✓	✓	✓	✓
Kurdun kadını yemesi/ yıkması olasılığı	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓
Kadının galibiyet olasılığı	✗	✗	✗	✓	✓	✗	✓

B. Anlatıların söylem tarzı bakımından karşılaştırılması:

1. K. anlatısında çekirdekte yer alan kurt ve kadın motifleri bir daire biçiminde bütünlük arz ederek verilmiş; ancak Azrail'in kurdun canını alması ifadesiyle İslami söyleme ait bir başka büyük daire ile çevrilmiştir.
2. Y. ve A. anlatılarında Sûr'un üflenmesinden başlayarak devam eden geleneksel İslami bir kıyamet anlayışı hâkimken, Y.'de yaşlı kadın ve kurt, A.'da ise hayatta kalıp son ana kadar direnen kurt motifi, İslami kıyamet anlayışına eklenmiştir.

3. H1, H2 ve H4. anlatılarında çekirdekte bir daire biçiminde bütünlük arz eden kocakarı ve kurdun güreşme motifi, etrafında ise kıyamet ya da yeniden doğuş kavramlarına gönderme yapan anlatı dairesi vardır.
4. H3.'te merkezdeki anlatı dairesinde kocakarı ve kurt bulunmakla birlikte, güreşin sonunda kurdun kadını yemesi olasılığından söz edilir. Bu söylemi çevreleyen büyük dairede ise, mahşer günü ile İslami anlayışa bir gönderme yapılsa da anlatının sonunda bütün dünyayı kaplayacak olan suların bahsedilmesi itibarıyla bize Altay yaratılış destanlarındaki sularla kaplı dünya motifini de hatırlatmaktadır (İnan, s. 14.).
5. H2, H3. ve H4.'te anlatıcılar “biz böyle duyduk”, “derler ki”, “eskiler bu sözleri derler” gibi ifadelerle gelenekte bu anlatıların var olduğunu belirtmekte, bu bağlamda metinlerarası bir gönderme yapmaktadırlar.
6. Öteki anlatımlarla karşılaştırıldığında H1, H2. ve H4. anlatımlarında yer alan güreş motifine bağlı olarak kadının galip gelmesi durumunda hayatın yeniden yeşereceği, kurdun galip gelmesi durumunda ise kıyametin kopacağı belirtilerek döngüsel zaman vurgulanmıştır ki bu da ancak sözlü kültüre özgü bir söylemdir (İlhan, 2018: 170).

Yukarıdaki izahlardan sonra, kurt ile kıyamete kalmak anlatılarını konu ve söylem bakımından üç grupta ele almanın mümkün olduğunu düşünmekteyiz. İlk grup; A, Y. ve K. anlatılarından oluşmaktadır. Bu anlatılarda gerçekleşmesi olası bir kıyametten, tek bir sondan bahsedilmektedir. Y. ve K. anlatısında, kurdun kadını yemesinden sonra dünyanın sonu gelir; A. anlatısında ise, bozkurt son ana kadar dirense de kıyamete gerçekleşir. Bu ilk grup anlatılarında tek yönlü, Eliade'nin tabiriyle söyleyecek olursak, çizgisel ve geriye dönüşü olmayan bir sondan bahsedilmektedir (Eliade; 2001 s. 86.). Tarihi bağlamda Yahudilik, Hıristiyanlık ve hatta İslami kıyamet inancında tek bir sondan bahsedebiliriz. Bu inançlarda kıyametten sonra bu dünyanın yenileneceği ya da tekrar yaratılacağı hakkında herhangi bir ifade yer almaz. Söz konusu inançlarda kıyamet sonrası cennet tasavvuru yer alır ki bu cennet de bu dünyanın dışında bambaşka bir âlemi işaret eder. İncelediğimiz efsaneleri yaratım ve aktarım bağlamında değerlendirecek olursak, daha çok yazılı kültür ya da yazılı kültürle etkileşim halindeki ortamlarda kullanılan tek ve geriye dönülemez bir çizgi halinde ilerleyen anlatımlarla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Böylesi anlatımlarda zaman ileriye doğru tek bir çizgide ilerler ve zamanın döngüselligi, yani bitiş ve başlangıçların birbirini izlediği düşüncesi görülmez.

İkinci grup olarak değerlendirdiğimiz H1, H2, ve H4. anlatılarında son ve başlangıç bir aradadır. Şöyle ki kurt ile kadının güreşmeleri sonucunda kurt galip gelirse, dünyanın sonu gelecek; fakat kadının galip gelmesi halinde dünyada yeniden yaşam olacaktır. Bu anlatımlarda yine Eliade'nin deyişiyle “sonsuz geriye dönüş” ya da “çevrimsel görüş” hâkimdir. Örnek olarak; kuzey ve güney Amerika'daki kıyamet anlatılarında bazen yaşanan felaketin yeni bir yaratılışla sonlanacağı bazen de kıyamet kopmadan yaşanacak olan evrensel bir yeniden canlanmadan söz edilmektedir (Eliade; 2001 s. 81). Bu anlatımlarda olduğu gibi, Halhal anlatma-

larında kıyamet ve yeniden canlanma/yeniden doğuş motifleri bir aradadır. Dolayısıyla, bu üç anlatmadaki sonuç motifinin dairesel zaman anlayışıyla uyumlu olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, yaratım ve aktarım bağlamında ele aldığımızda, yeniden canlanmaya yapılan vurgu, anlatıların söylem bakımından sözlü geleneğe bağlılığını ortaya koymaktadır (İlhan, 2018: 170-171). Şöyle ki sözlü kültür geleneğinin hâkim olduğu anlatılarda zaman algısının daha çok döngüsel olduğu ve tek yönlü zaman anlayışından farklı olduğu bilinmektedir.

Üçüncü grupta, H3 anlatısı yer almaktadır. Bu anlatıma, içerisinde bulundurduğu motifler ve söylemi bakımından, ilk grup ile ikinci grup arasında bir geçiş fonksiyonu üstlenmektedir. Şöyle ki H3'te anlatıcı kadın ve kurdun güreşeceğini belirttiikten sonra *Hangisi ötekini yıkar-sa...* ifadesi ile kıyamete yönelik kesinlikten uzaklaşır. Ancak hemen ardından kurdun kadını yemesi olasılığını anlatır. Tamamlanacak olan bir kıyameti vurgular. Bir başka deyişle, kurdun kadını yemesi durumunda mahşer olacağını, toprakların döküleceğini, dağların uçacağını, yerin dümdüz olacağını ve her yerin sularla kaplanacağını belirtir. Görüldüğü üzere bu anlatıda, anlatıcı kadının kurdu yenme ihtimalini geri plana atmıştır. Dolayısıyla, H3 anlatısı söylem bakımından; döngüsel zamanı yansıtan H1, H2. ve H4. Anlatıları ve düz bir zaman algısını yansıtan K, Y. ve A. anlatıları arasında bir yerde konumlandırılabilir.

Görüldüğü üzere, anlatı metinleri gerek içerisinde yer alan unsurlar gerekse söylemleri bakımından farklılaşmışlardır. Bu farklılaşmanın anlatıları, sözlü kültür içerisinde şimdilik tespit edemediğimiz bir zaman diliminde, yeni bir yapı ve işlevle karşımıza çıkardığını söylememiz mümkündür. Bu anlatılar günümüzde, beddua amacıyla kullanılan bir deyimde dönüşmüştür. *Kurt ile kıyamete kalmak* deyimini bu bakımdan bir çözümlemeye ihtiyaç duymaktadır.

2. Kurt ile kıyamete kalmak deyiminin günümüz sözlü kültüründeki kullanımının çözümlenmesi

Kayseri, Yozgat ve Halhal şehirlerinden derlenerek yazıya aktarılan “kurt ile kıyamete kalmak” deyimini bu yörelerde daha çok ilenme veya alay etme niyetiyle kullanılmaktadır. Yörelere göre söylenişi şöyledir;

K. “Allah, Bozkurtunan kıyamete kalasın!”

Y. “Ölmedi gitti, kurtla kıyamete mi kalacak ne?”

H. “Kurdunan kıyamete kalacak./Kurdunan kıyamete kalacaksan?”

Bu deyim, Yozgat ve Halhal yörelerinde gelinlerin çok uzun yaşayan kayınvalideleri için beddua ya da alay etme amaçlı kullandıkları ifadelerde yer almaktadır. Kayseri yöresinde de beddua amaçlı kullanılmasına rağmen, bu bedduanın kimler tarafından kimi işaret edilerek kullanıldığı alıntılarımız kaynakta belirtilmemiştir. Ancak, her üç yöredeki ifadenin ilenme ya da alay niteliği taşıdığı açıktır.

Bizim bu ifadelerle ilgili temel sorgulamamız, alay amaçlı kullanılan “kurt ile kıyamete kalacak” kalıbının Türk kültüründe kadın ve kurt gibi kutsal motiflerin yer aldığı kıyamet anlatısından sıyrılarak nasıl ve hangi biçimde başkalaşmış olduğudur. Bir önceki bölümde,

elimizde bulunan eş metinlerini ayrıntılı bir biçimde karşılaştırdığımız kıyamet anlatıları, sözlü kültürde adeta unutulmaya yüz tutmuştur. Ancak, kurt ile kıyamete kalmak deyimi daha canlı bir şekilde kullanılmaktadır. Bu nedenle, incelememizin bu bölümünde, yine sözlü kaynaklardan derlenerek yazıya aktarılan *kurt ile kıyamete kalmak* deyimi şekil ve yapı, konu, işlev, anlatıcı ve dinleyici bağlamında ele alınacaktır.

Elimizde yedi eş metni bulunan kurt ve kadın konulu anlatılar tür olarak birer efsanedir. Ancak, kurt ile kıyamete kalmak ifadesiyle şekil değişikliğine uğrayarak bir deyim olarak karşımıza çıkmıştır. Bir anlatı metni olarak, sosyal değişimlerin etkisiyle kullanım sıklığı azalan hatta pek çok yerde unutilan bu efsane, bir deyimde donup kalmıştır. Folklor ürünlerinin zaman içerisinde kullanımdan düşme veya unutulma tehlikesi altında bulunduğu koşullarda bir dönüşüme uğrayarak farklı tür ve anlamlarda yaşadığı bilinmektedir (Aktulum, 2013: 29-35). Yine deyimın içerik ve konu bakımından da efsaneden farklılaştığı görülmektedir. Kurt ile kıyamete kalmak deyimi bizim saha araştırmaları yaptığımız Halhal şehrinde çok uzun yaşayan kişiler, özellikle de uzun yaşayan kadınları işaret etmek için kullanılmaktadır. Saha çalışmalarımız sırasında bu deyimle ilgili sorular yönelttiğimiz 50 kişiden 10'u bu ifadeyi hiç bilmediğini, 36 kişi deyimın çok uzun ömür süren kişiler için kullanıldığını belirtmiştir; kaynak kişilerden yalnızca 4'ü bu deyimın kökeninde yukarıda verdiğimiz kıyamet konulu efsaneler olduğunu anlatmıştır. Deyimler, daha çok genç nesil, özellikle de gelinler, kızlar tarafından kayın valideleri ya da bir akrabaları için kullanılmakta, günlük konuşma diliyle ifade edilmektedir. Bu deyimın yer aldığı söylem içerisindeki fonksiyonu ise, efsane metinlerinden farklı olarak uzun yaşayan kadının ve kıyamete kadar ayakta kalacağı varsayılan kurdun olumsuzlanarak verilmesidir. Dolayısıyla kurt ve kadın gibi Türk mitolojisinde kutsal kabul edilen değerler altüst edilmek suretiyle kurt ile kıyamete kalmak ifadesi, sözlü kültür içinde yaşamaya devam etmektedir. Bauman'ın "yeniden bağlamaştırma" olarak adlandırdığı, bazı türlerin yeni icralarında içerik ve işlev bakımından değişmesi söz konusudur. Bauman, bu konuyla ilgili "... yeniden bağlamaştırma metnin yeniden çözümlenmesi demektir, onun edimsel gücündeki ve sözünün etkisindeki bir kayma neyi hesaba kattığı ve ne içerdiği ile ilgilidir" şeklinde bir açıklama yapmaktadır (Bauman, 2008: 117). Bu yolla eski Türk inançları ve köken anlatılarıyla bütünlük arz eden kurtla kıyamete kalma efsanesinin, sözlü kültürdeki farklı icralarında yeni metinlere dönüştüğünü, anlatıcılar tarafından bazı eklemeler ve çıkarmalar yapılmak suretiyle gelenekte var olduğunu görmekteyiz. Bir sonraki aşamada, yani deyimleşme aşamasında ise, daha sık hatırlanıp kullanıldığını, bu yolla Türklerin günümüzdeki inançlarının gölgesinde kalıp unutulmaktan kurtulduğunu; ancak yapı, içerik, işlev ve bağlam bakımından bir dönüşüme uğradığını söyleyebiliriz.

Sonuç

İncelememizde ele aldığımız Türk kıyamet efsanesinin, tespit edebildiğimiz yedi eş metni bulunmaktadır. Bunlar; bizim İran'ın Halhal şehrinde derlediğimiz dört eş metni bulunan anlatma, Harun Güngör'ün Kayseri'nin Üzerlik köyünden derlediği anlatma, Öcal Oğuz'un Yozgat'tan derlediği anlatma ve aynı araştırmacının internet kaynağından incelemesine al-

dığı Azerbaycan anlatmasıdır. Bu efsanelerin yanı sıra günümüz Türk sözlü geleneğinde yaşayan kurt ile kıyamete kalmak deyimi ve bu deyimle ilgili ifadeler ise, Harun Güngör, Öcal Oğuz ve tarafımızca tespit edilmiştir. Tespit edilen bu deyim ve etrafında şekillenen ifadeler, daha çok gençler ya da gelinler tarafından uzun ömür süren yaşlı kimseler veya kayınvaldeleri için ilenme veya alay amaçlı kullanılmaktadır.

Kurt ile kıyamete kalmak efsanesinin zaman içerisinde halkın düşünce dünyasında yerini kaybettiği, ancak sözlü geleneğin ve eski inançların kuvvetli olduğu yerlerde eş metinler halinde yaşadığını söyleyebiliriz. Bu noktada donup kalma ve unutulma gibi bir süreçle karşılaşan kurt ile kıyamete kalmak anlatısı, adeta kabuk değiştirmek suretiyle beddua amaçlı kullanılan bir deyimle dönüşmüştür. Dolayısıyla bilinirliği daha yaygın olan kurt ile kıyamete kalmak deyiminde, eski Türk inançlarında yer alan kurt ve kadının kutsallığı tersine çevrilmiştir. Yani kadın da kurt da olumsuz figürler olarak kıyamete kalacak lanetliler gibi aktarılmaktadır. Buraya kadar genel hatlarıyla ifade etmeye çalıştığımız kıyamet anlatıları ve bu anlatıların olumsuz anlamlı bir deyimle dönüşme sürecini ayrıntılarıyla şöyle sıralayabiliriz;

1. Elimizde bulunan sözlü kaynaklara dayanan metinlerin azlığından hareketle kurtla kıyamete kalmak anlatısının gelenek içinde oldukça zayıfladığını söyleyebiliriz.
2. İncelememize konu ettiğimiz eş metinleri üç grupta ele almak mümkün olmuştur. Birinci grup; Kayseri, Yozgat ve Azerbaycan, ikinci grup; Halhal'dan derlenen 1, 2 ve 4 numaralı anlatılardan, üçüncü grup ise Halhal'a ait 3 numaralı anlatıdan oluşmaktadır.
3. İlk grupta yer alan Kayseri, Yozgat ve Azerbaycan anlatımları kesin bir bitiş veya kıyamet görüşünü ortaya koymaktadır. Bu anlatılardaki zaman algısı tek bir çizgi üzerinde ilerlemekte ve bu yönüyle anlatımlar yazılı kültürün zaman algısını yansıtmaktadır.
4. İkinci grupta yer alan H1, H2. ve H4. anlatımlarında, kesin bir bitiş değil, döngüsel bir süreç söz konudur. İkinci gruptaki anlatılarda görülen döngüsel zaman, bu anlatıların sözlü kültür geleneğine sıkı sıkıya bağlı olduklarını göstermektedir.
5. H3 anlatması, güreş motifini içermekle birlikte kurdun kadını yeneceği ihtimaline ağırlık vermekte ve kesin bir kıyametten söz etmektedir. Şöyle ki bu anlatıda döngüsel bir son sezdirilmiş; ancak anlatıcı döngüsel olmayan, kesin kıyamet tasavvuruna meyletmıştır denilebilir. Bu yönüyle H3 anlatması, birinci ve ikinci grup arasında bir geçiş görevi üstlenmektedir.
6. Zaman içinde, Türklerin inanç yapılarındaki değişimler ve çeşitli sosyal değişiklikler itibarıyla donup kalma, unutulma noktasına gelen kıyamet anlatısı, gelenek doğrultusunda konu ve yapı bakımından dönüşüme uğramış ve kurt ile kıyamete kalmak deyimiyile sözlü kültürde yaşamaya devam etmiştir.
7. Köken mitlerinde olduğu gibi kıyamet konulu efsanelerde de kutsal kaynaklı olan kadın ve kurt motifleri, kurt ile kıyamete kalmak deyiminin sözlü kültürdeki izahlarında kutsallığın dışına itilmiş, yergi amaçlı bir anlam çerçevesine oturtulmuştur.

İşbu açıklamalardan bir çıkarım yapacak olursak, yazılı metinlerde kurt ile kıyamete kalmak efsanesine rastlanmasa da, Türk sözlü geleneğinde köken mitleriyle paralel bir kıyamet anlatısının varlığı kesindir, diyebiliriz. Söylemlerarasılık/metinlerarasılık bağlamında değerlendirildiğinde sözlü geleneğe derin kökleri olan anlatılardan biri olduğunu düşündüğümüz Türk kıyamet tasavvurunun, günümüzde başkalaşıma uğramış bir biçimde yaşadığını görmekteyiz. Kıyamet konulu anlatılarda aynen köken mitlerindeki gibi olan kadın ve kurt motifleri, Türk inançlarındaki belirli bir kutsallığı yansıtmaktadır. Zaman içerisinde inanç bağlamında kültür dünyamızdan uzaklaşmaya başlayan kurt ve kadın algısı, sözlü kültürde yaşayan kurt ile kıyamete kalmak deyiminde tamamen olumsuz bir karaktere bürünmüştür. Ancak, burada anlam ve söylem bakımından gerçekleşen olumsuz durum, kurt ve kadına dair kıyamet söyleminin gelenekten silinip gitmesini engellemiştir. Bu bağlamda kurt ile kıyamete kalmak, bir deyim olarak sözlü kültürümüzdeki yolculuğuna devam etmektedir.

Notlar

- 1 Köken mitleriyle ilgili geniş bilgi için bk. Bahaeddin Ögel. Türk mitolojisi-I. Ankara: TTK, 2014, ss. 21-33.
- 2 Bu incelemede İran'dan derlediğimiz kıyamet anlatıları, içinde yer alan motifler bakımından incelenmiş ve bu anlatıların Türk köken mitleriyle bağlantısı üzerinde durulmuştur.

Kaynaklar

- Aktulum, K. (2013). *Folklor ve metinlerarasılık*. Konya: Çizgi.
- Bauman, R. (2008). Tür, performans ve metinlerarasılığın üretimi. I. Altun (Çev.). *Milli Folklor*, S. 78, ss. 114-122. Ankara: Geleneksel.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin özellikleri*. S. Rifat (Çev.). İstanbul: Om.
- Gülmez, G. (2010). Kurt ile kıyamete kalmak deyiminin eskatolojik arka planına dair yeni bir anlatma ve düşündürdükleri. *II. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı, Çeşme*, (Bu bildiriler yayımlanmamıştır.)
- Güngör, H. (1998). Üzerlik köyünde hayvanlarla ilgili inançlar. *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, ss. 62-65. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Karini, G. (2012). *İran-halhal yöresi Türklerinin efsaneleri üzerine bir araştırma*. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktor Tezi, İzmir.
- İlhan, M. E. (2018). *Kültürel bellek sözlü kültürden yazılı kültüre hatırlama*. Ankara: Doğu Batı.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün şamanizm materyaller ve araştırmalar*, III. Baskı, Ankara: TTK.
- Oğuz, Ö. (2009). Kul Himmet ve sözlü gelenek tanıklığında kozmogonik mitin eskatolojik serüveni. *Milli Folklor*, S. 84. Kış, ss. 51-56. Ankara: Geleneksel.
- Ögel, B. (2014). *Türk mitolojisi-I*, Ankara: TTK.